

Thomas Faist

Tercüme: Süreyya Aslan-Faist

Türkçe redaksiyon: Süheyla Aslan

Göçmen Kökenli Toplum: Özellikleri, Dinamikleri ve Sonuçları

Özet: Göç, insanlığın başlangıcından beri (*conditio humana*) hem temel bir özelliktir hem de modern toplumun kurucu bir unsurudur. Bu nedenle, yalnızca “göçmen kökenli kişiler” kavramından bahsetmek yetersizdir. Daha ziyade, söz konusu olan “göçmen kökenli bir toplum” olmalıdır. Hareketlilik ve göçün analizi, disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alındığında, doğa bilimlerindeki modellerin, sosyal bilimlerdeki göç araştırmalarına etkisi gibi birçok analojiyi ve mekanizmayı ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak doğa bilimlerindeki modellerin sosyal bilimlerdeki göç araştırmalarına etkisinden bahsedilebilir. Bu çerçevede, günümüz araştırmaları için dört temel soru ortaya çıkmaktadır: Yaşadığımız çağ bir göç çağı mıdır? Kaçış (zorunlu göç) ve şiddet durumunda koruma, göç politikaları giderek daha kısıtlayıcı hale getirilmeden nasıl sağlanabilir? Sosyal eşitsizlikleri çevreleyen politikalar ulusötesi sosyal meseleyi nasıl etkiler? İklim değişikliği küresel bir kitlesel göçe sebep olur mu? Sonuç olarak, modern ulus devleti yapısının, ortaya atılan sorulara makul cevaplar veremediği açıkça söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Göç, *conditio humana*, göç arka planına sahip toplum, iklim değişikliği, ulus devlet

Cumhurbaşkanı Steinmeier, 2021 yılında, Almanya ile Türkiye arasında imzalanan işe alım sözleşmesinin 60. yıldönümü nedeniyle, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Almanya'ya gelen eski "misafir işçilere" şöyle seslenir: "*Almanya'nın gelişmesinde çocuklarınızın ve torunlarınızın katkısı devam ediyor. Ve bu süreçte onlara ihtiyacımız var. Onlar zanaatkarlar, sanatkarlar ve müzisyenler, aşı maddesi geliştirenler, savcı ve avukatlar, milletvekili, Devlet Sekreteri ve Bakandırlar. Onlar genellikle Alman vatandaşlarıdır. Öncelikle onlar 'göçmen kökenli insanlar' değildir. Almanya daha ziyade göçmen kökenli bir ülke haline gelmiştir. Ve bunu itiraf etmemizin çoktan zamanı geldi.*"¹ Bu nedenle, sadece göçmenlere odaklanılan "göçmen kökenli bireyler" yerine, daha kapsamlı bir şekilde "göçmen kökenli bir toplumdan" söz edilebilir.²

Bu bakış açısından yola çıkarak aşağıdaki sunum beş bölüme ayrılır:

1. İlk bölümde göçün üç özelliği incelenir: İnsanlığın temel özelliği olarak göç (*conditio humana*); modern topluluklar için vazgeçilmez (*kostitutiv*) bir unsur olarak göç ve çatışmalı bir süreç olarak göç.
2. İkinci bölüm, konunun temel kavramları olan göç ve mobilitayı tanımlar.
3. Üçüncü bölümde, doğa bilimleri modellerinin sosyal bilimlerdeki göç araştırmaları üzerindeki etkisi gibi analogiler ve mekanizmalar işlenir.
4. Dördüncü bölüm, mevcut ve gelecekteki araştırmalar için dört temel zorluğu ele alır: Göç Çağı, Kaçış ve Şiddet Durumunda Koruma, Ulus Ötesi Sosyal Soru ve İklim Değişikliği ve Mobilitate.
5. Son bölüm ise, modern devlet yapısının sınır ötesi göç sorunlarını çöze-meyeceğini savunur.

1. Göçmen Kökenli Bireyler? Göçmen Kökenli Toplum!

"Göçmen kökenli toplum" üç olguya dayanır:

İlk olarak, paleoantropolojik bir perspektiften bakıldığında göç, insan ve diğer çeşitli canlı türleri karakterize eder (bkz. Braidotti 2006). Göç, bir insanlık olgusu anlamında *conditio humana* 'antropolojik değişmezlik' olarak

1 Cumhurbaşkanı. "Türk-Alman İşe Alım Anlaşmasının 60. Yıldönümü Töreni," Konuşma, Berlin, 5 Ekim 2021, https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2021/10/211005-Festakt-Tuerkische-Gemeinde-Tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=2

2 Kuzey Ren-Vestfalya Bilimler ve Sanat Akademisi (AWK) yayınının giriş ve sonuç bölümlerinin kısaltılmış versiyonu: Thomas Faist ve diğerleri. 2022. Gesellschaft mit Migrationshintergrund. Düsseldorf: AWK.

görülebilir. İnsanlar, avcı-toplayıcı oldukları dönemden bu yana yiyecek bulmak ve meraklarının peşinden gitmek için mobil olmak zorunda olan canlılardı. En başından beri de evrimleri sırasında çok farklı iklim bölgelerine uyum sağlamış bir canlı türüne ait olmuşlardır. İnsanlığı karakterize eden *homo sapiens*'in Afrika'nın çeşitli bölgelerinden diğer kıtalara göçü, binlerce yıl boyunca küçük grupların yollara düşmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Manning ve Trimmer 2020). Dolayısıyla; “kendi göç deneyimleri olmasa bile, ortak ataların göçü ve bunun altında yatan ortak köken nedeniyle tüm insanlar göçmen kökenlidir” kuralı geçerlidir: “*Like many birds, unlike most other animals, humans are a migratory species*” (Massey et al. 1998: 1).

Avcı-toplayıcılar Neolitik Devrime (Cılalı Taş Devri) kadar göçebe bir yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Bu devrimle birlikte, nüfusun çoğunluğu için daha yerleşik bir yaşam tarzı norm haline gelir. Öte yandan, tüccarlar ve askerler gibi gruplar da genellikle uzun mesafeler boyunca mobil durumdaydı. Bu kalıp, sanayi devrimi ve özellikle de demiryolları ve buharlı gemilerden süpersonik uçaklara ve telgraftan internete kadar ulaşım ve iletişim alanındaki yeniliklerle kırılır. Giderek daha fazla insan uzun mesafeler boyunca mobil olabildi. Ayrıca zorunluluktan doğan mobilite de arttı. Bunun sonucunda da Avrupa'nın fetih çağından bu yana, Afrika ve Asya'daki halkın büyük bir kısmı kölelik ve sömürgecilik nedeniyle yerlerinden edilmiş oldu (Mayblin ve Turner 2021). İnsanlar Avrupa'dan Amerika, Güney Afrika ve Avustralya'daki yeni yerleşim kolonilerine göç ettiler. Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde yerinden edilen köylü nüfus proletaryaya dönüştü. Bu, zamanın sınır ötesi göç anlayışı için önemli olan nispeten istikrarlı bölgesel sınırlar ve yöneticilerin üzerinde hüküm sürdüğü ilgili halklardır. Milliyetçiliğin 19. yüzyılda yükselişinden bu yana, tebaa genellikle vatandaş haline gelmiştir. Böylece zaman içinde göçmenlerin “yabancı” olarak kategorize edilmesi yasal anlamda önem kazanır. Bu kategori, başka bir ülkeden gelen ve farklı bir uyruğa sahip olanları içerir (bkz. Koselleck 1987).

İkinci olarak, modern toplumlar sınır ötesi, yani ulus ötesi ilişkilerle karakterize edilirler. Bugün dünyada yaklaşık her on kişiden biri, ortalama 763 milyon kişi, yaşamları boyunca en az bir kez ikamet ettikleri ülke içinde göç etmiştir. Yaklaşık her 30 kişiden biri ulus ötesi göç etmiş, yani ikamet ettiği ülkeyi geçici veya kalıcı olarak değiştirmiştir. Bu da yaklaşık 281 milyon kişiye denk gelmektedir (2023; IOM 2024). Küresel Kuzey'deki kamusal tartışmalarda özellikle Güney-Kuzey yönü, yani gelişmekte olan ülkelere doğru bir eğilim söz konusudur. Ancak bu, küresel göçün yalnızca yaklaşık üçte birini etkilemektedir. Dünya Bankası'nın; ülkeleri; –kişi başına düşen ortalama gelirle ölçülen– “gelişmiş ülkeler” (örn. sanayileşmiş ülkeler), “diğer yüksek gelirli ülkeler” (örn. Körfez ülkeleri) ve “gelişmekte

olan ülkeler” (örn. eski sömürgeler) olarak sınıflandırmasına dayanarak şöyle bir tablo ortaya çıkar: *Dünya genelinde, gelişmekte olan ülkeler arasındaki (yüzde 34) ve gelişmekte olan ülkelere (yüzde 32) göç oranları yaklaşık aynı düzeydedir.* Ancak, gelişmekte olan ülkelere diğer yüksek gelirli ülkelere, örneğin Orta Doğu’daki Körfez ülkelerine olan göç de dikkate alınmalıdır (yüzde 14). Dünya genelinde göçmenlerin gelişmiş ülkeler arasındaki payı (yüzde 16) ve gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere olan payı (yüzde 4) oldukça düşüktür.

Şu anki oranı yüzde 3,6 (2023) olan küresel göç, 19. yüzyılın sonundaki oranla karşılaştırılabilir. Mevcut bilgilere göre, 19. yüzyıldaki göç oranları en az bugünkü kadar yüksekti (Hatton ve Williamson 1998). Zaten 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında küresel çapta üç büyük bölgesel göç sistemi bulunmaktaydı: Kuzey Amerika ve Avrupa ile Kuzey Atlantik; Çin ve Sibiry ile Sibiry sistemi; Hindistan, Çin, Avustralya ve komşu ülkelerle Güneydoğu Asya sistemi (McKeown 2004). Ayrıca, potansiyel göçmenlerin, yani göç etmek için gerekli kaynaklara sahip olup da göç etmeyenlerin sayısının, fiilen göç edenlerin sayısını önemli ölçüde aştığı açıktır. Dolayısıyla göreceli mobil olmama durumu, genel olarak sınır ötesi mobiliteden çok daha belirgindir.

Bununla birlikte, küresel çapta ağlar oluşturma göç alanında da artmaktadır. Dünya genelinde giderek daha fazla ülke göç sürecine dâhil olmaktadır. Bu bağlamda, “göç geçmişine sahip toplum” terimi dünyanın giderek daha fazla bölgesi için geçerlidir. Çoğu ülkenin burada hem köken hem de varış ve transit ülkesi olduğunu da göz önünde bulundurmak gereklidir (Czaika ve de Haas 2014). Almanya gibi hedef ülkeler her zaman aynı zamanda köken ülkelerdir. Göç genellikle tek yönlü bir yol değildir. Sonuçta insanlar geldikleri ülkelere geri dönmekte ya da başka bölgelere göç etmektedir. Göçmenler genellikle köken ülkelerindeki ve dünyanın diğer bölgelerindeki aileleriyle bağlarını sürdürürler. Ulus ötesi faaliyetler arasında köken ülkedeki aileye ya da hedef ülkeye para transferi yapmak, köken ülkedeki siyasi süreçleri takip etmek ve bunlara katılmak, köken ülkelerde okul inşası gibi daha küçük alt-yapı projelerine katkıda bulunmak da yer alır. Bu şekilde, sosyal yakınlık ulus ötesi sosyal alanlarda bazen büyük bir coğrafi uzaklıkta da bulunabiliyor. Bu yoğunlaştırılmış sosyal oluşumlar, en az iki devletle kesişen ağlar ve kuruluşlardan, göçmenler ve mobil olmayan insanlar arasındaki etkileşimlerin kombinasyonlarından oluşur. Ulus ötesi yani devlet ötesi sosyal alanlar, devlet sınırlarını aşan dinamik sosyal süreçlerdir (Faist 2000). Bu konsept öncelikle “sıradan vatandaşların” bakış açısını ve göçmenlerin birden fazla yerdeki lokalizasyonunu belirtir. Almanya’daki göçmenler arasında sınır ötesi finansal işlemlere ilişkin Alman Sosyo-Ekonomik Panel Çalışması’ndan

(SOEP) elde edilen veriler, bu gözlemleri desteklemektedir. SOEP verileri, bilgi akışları, para transferleri, ziyaretler, yatırımlar ve fikir alışverişi gibi sınır ötesi etkileşimlerin düzenliliği ve yoğunluğu ile ölçülen, gruba, köken ülkeye ve eğitim düzeyine bağlı olarak tüm göçmenlerin onda biri ile üçte birinin yüksek oranda ulus ötesi olarak tanımlanabileceğini göstermektedir (bkz. Holst vd. 2012).

Göçmen kökenli bir toplumdan söz etmenin mümkün olmasının üçüncü bir nedeni de, göçün son on yıllarda ve daha önce tüm dünyada nedenleri ve her şeyden önce sonuçları hakkında tekrar tekrar hararetli tartışmalara konu olmasıdır. Tartışmalı olan yalnızca, hangi kategorideki insanların devletlerin bölgelerine kabul edilme hakkına sahip olması gerektiği değildir. Buna; “yasal” karşıtı “yasadışı göçmenler”, “gönüllü” karşıtı “zorunlu göçmenler”, “ekonomik göçmenler” karşıtı “kovuşturmaya uğramış” (Persecution), “düşük vasıflılar” karşıtı “yüksek vasıflılar” gibi çeşitli ve çoğu zaman dikotomik (ikili) yasal ayrımlar eşlik etmektedir. Tartışmalı konulardan biri, yasal olarak tanımlanmış hangi birey gruplarının hedef ülkelerde korumaya erişiminin sağlanması gerektiğidir. Ayrıca, göçmenlerin ve sığınmacıların³ istihdam, eğitim ve barınma alanlarına katılımı konusunda sık sık tartışmalar olmaktadır. Birçok çatışma, din ve sosyal cinsiyetle ilgili geleneksel olduğu varsayılan uygulamaların, liberal toplumların özellikleriyle uyumluluğu gibi kültürel konularla da ilgilidir. Kültürel farklılıklar nedeniyle artan çatışmaların göç toplumlarında mutlaka bir kutuplaşma işareti olmadığı bilinmektedir. Bir cami inşaatı konusundaki anlaşmazlık buna örnek olarak verilebilir. Çatışan taraflar arasında kabul edilebilir bir uzlaşma sağlanabilirse, bu tür çatışmalar yeni gelenlerin ve eskiden beri yerleşik olan sakinlerin birbiriyle uyumunu bile teşvik edebilir. Bu durum ise “entegrasyon paradoksu” olarak adlandırılmaktadır (bkz. Hadenius ve Karvonen 2001).

2. Göç ve Hareketlilik (Mobilité): Tanımlar ve Kategoriler

Göç ve mobilité terimleri, mekân ve zaman içinde gerçekleşen yer değişimiyle ilgilidir. Burada üç farklılık ortaya çıkar: Birincisi, göç bir yerden başka bir yere gitmek ve uzun vadeli (*ikamet*) yer değişikliği anlamına gelirken,

3 Kamuoyunda ve bazen akademik tartışmalarda işçi göçmenler ile mülteciler arasında ayırım yapmak yaygın olsa da, burada genellikle genel bir terim olan “göçmen” kullanılmakta ve ilgili bağlamda belirtilmektedir. Özel bir kategori olsa da mülteciler de her zaman göçmendir.

mobilité öncelikle kısa vadeli değişikliklere ve bazen de daha da kısa mesafelere dayanır. İkincisi, mobilité terimi sadece mekânsal değil, ayrıca bunu ötesinde sosyal tabakalar ve sınıflar arasındaki sosyal hareketliliklerde ilgilidir. Daha üst seviyelere doğru çıkma yönündeki sosyal mobilité isteği (*upward mobility*), genellikle göçün nedenlerinden biridir. Üçüncüsü, mobiliteden farklı olarak göç, idari veya siyasi olarak tanımlanmış bir sınırdır; örneğin devletler, iller veya belediyeler arasında geçilmesi ile ilgilidir. Kural olarak, eğer göç edilen yerden başka bir yere ya da göç edilen ülkeden başka bir ülkeye, yerleşim amaçlı bir mekân değişikliği gerçekleşiyorsa, bir göçten söz edilir. Bu durum iç göç, ulus ötesi göç veya geri dönüş göçü için geçerlidir. Öte yandan mobilité çoğu zaman, Avrupa Birliği'nin (AB) Schengen bölgesinde olduğu gibi, ulusal sınırların ötesinde bile hareket edebilme özgürlüğü çağrışımını içerir. Ayrıca bir sonraki düşünce deneyinde görüldüğü gibi de göç ve mobilitenin farklı anlamı netleşir: Eğer tüm devlet sınırları ve diğer idari ve siyasi sınırlar bir gecede ortadan kalkabilseydi, artık göç olmayacak, sadece (sınırsız) mobilité olacaktı –isterse işgücü veya turizm açısından olsun.

Bir yandan devletler ve diğer yandan da göçmenler farklı çıkarlar izler. Devlet topraklarına erişim örneğinde ise, egemen devlet otoritesi ile sınır ötesi mobilité arzusunun birbiriyle çeliştiği açıkça görülür. Kimlerin göçmen olarak kabul edilebileceği sorusuna ilişkin pek çok öneri olsa da, genel olarak bağlayıcı bir tanım bulunmamaktadır. En iyi bilinen hükümlerden biri Birleşmiş Milletlere (BM) aittir: Uluslararası göçmen, köken ülkesinden başka bir ülkeye giriş yapan ve orada en az on iki ay kalan kişidir. Ancak uygulamada, bu kategoriye giren herkes göçmen olarak sınıflandırılmaz. Uluslararası öğrenciler veya atanmış yöneticiler (*expatriate managers*) için de bu durum söz konusudur. Bu tür ayrıcalıklı gruplar genellikle göçmen olarak kabul edilmezler.

Beşeri bilimlerin aksine, göçün tanımı doğa bilimlerinde bir konu oluşturmaz. Göçün olumlu ya da olumsuz kategorize edilmesi gibi beşeri bilimlerde önemli olan bir tartışma da söz konusu değildir. Doğa bilimlerinde *Külkedisi fenomeni*, yani “iyi” ve “kötü” göç tartışmaları yoktur. Bunun nedeni, göçün öncelikle bir süreç olarak, örneğin diğer reaksiyonlar için bir katalizör olarak görülmesidir. Diğer taraftan, etik sorular ve tartışmalar beşeri bilimlerin her alanında varlığını sürdürür.

‘Gönüllü göçe’ karşı ‘zorunlu göç’ gibi konseptler ve karşılaştırmalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak gönüllü ve zorunlu göçü birbirinden ayırmak çoğu zaman zordur. İkilemlerin mi (Dichotomien) yoksa reaktif (reaktiver) göçten proaktif (proaktiver) göçe doğru bir sürekliliğin mi (*Kontinuum*) varsayılması gerektiği konusunda yoğun tartışmalar vardır. Bir başka

tartışma da mültecinin devlet şiddetinin mağduru olarak tanımlanmasıyla ilgilidir. Bu durumda Cenevre Sözleşmesi, devlet aktörleri tarafından zulme uğramış olma şartını koşar. *Forced migration* (zorunlu göç) gibi yeni kavram oluşumları, insanlara yönelik şiddetin sadece devlet tarafından zulme uğrayan mülteciler için geçerli olmadığını görüşünü göz önünde bulundurur. Ayrıca isyancılar gibi devlet dışı aktörler de kaçışla sonuçlanan şiddet eylemlerini gerçekleştirebilirler.

Diğer yandan, ‘Karma göç’ (mixed migration) gibi kategorilerin daha ileri düzeyde geliştirilmeleri de tartışılmaktadır. Birçok köken ülkede yoksulluk, eşitsizlik ve siyasi çatışmalar zorunlu göçün, karmaşık itici güçleri olarak genellikle etkileşime girdiklerinden, göç yörüngeleri de iç içe geçmiş ve çeşitlilik içerir. Çatışma, zulüm ve insan hakları ihlallerinden kaçan insanlar, aynı zamanda ekonomik durumun kötü olması nedeniyle de sık sık bu yolculuğa çıkar. Ve genellikle yanlış yönlendirilmiş ekonomik gelişmeler de politik nedenlerden kaynaklanır. Tüm bunlar, göçün farklı süreçlerinde hem göç motivasyonlarının hem de göç akımlarının yapısının birbirine geçmiş olabileceği anlamına gelir –bu durum göç etme kararının ardındaki nedenler, güzergâh ve ulaşım araçlarının seçimi veya yolculuk sırasında ve varış noktasında göçmenlerin bileşimi açısından olabilmektedir. Böylece, sığınmacılar işgücü göçmenleriyle birlikte göç ederler (Van Hear vd. 2009).

Bununla birlikte, hem göçün hem de göçmenlerin kategorize edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. İnsan göçü üzerine yapılan nicel araştırmalarda, karakteristik özellikleri kaydetmek için net sınıflandırmalar yapmak zorunludur. Çünkü göçmenler cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, etnik köken veya din gibi özellikler açısından hiçbir şekilde homojen değildir. Bu durum, sosyal eşitsizlikler açısından, söz konusu gruplar için sınıflandırmanın olumlu ve olumsuz etkileri sorusunu gündeme getirir (bkz. Schmidt 2020).

Terimler arasındaki bağlantılar, bir yandan terimlerin değişimi ya da kalması, diğer yandan da anlam yüklenmesi sosyal değişim hakkında bir şeyleri ifade eder. Buradaki temel soru, eski kategoriler yenileriyle değiştirildiğinde yapılan sosyal yüklemelerin değişip değişmediğidir. Ön araştırmalar, durumun böyle olmak zorunda olmadığını göstermektedir. “Yabancılar” teriminin yerini “göçmen kökenli insanlar” teriminin almasının ardından, Alman Federal Meclisi’ndeki tartışmalarda alışlagelmiş anlam yüklemeleri varlığını sürdürmüştür. Eğer, “göçmen kökenli kişiler” den söz edilmiş, “yabancılar” da olduğu gibi, –öncelikle belirli vatandaşlıklara veya İslam gibi seçilmiş dinlere gönderme yapılmaya devam edilmiştir (Elrick ve Schwartzman 2015).

Diğer taraftan, bir terimin kullanımda kalması da anlam yüklemelerinde değişikliklere yol açabilir. Buna bir örnek *asimilasyon* olabilir; yani, yeni gelenlerin, uzun süreli ikamet edenler arasında da gözlemlenebilen sosyal

kalıplara kapsamlı bir şekilde uyum sağlamasıdır. Asimilasyonun yapısal (örn. iş, eğitim), sosyal (örn. diğer grupların üyeleriyle etkileşimleri) ve kimliksel boyutları (örn. aidiyet) vardır. Bunun yanı sıra, ABD ve Avrupa’da, göçmen azınlığın çoğunluk grubuna arzu edilen uyumu sağlaması ön plana çıkmıştır. Uyum yoluyla eşit olma anlamını içeren asimilasyon kavramı, 19. yüzyılda biyolojik düşünceden kaynaklanmış ve 20. yüzyılın başında dilbilim, psikoloji, sosyoloji ve tarihe geçmiştir (bkz. Ezli vd. 2013). Ancak 21. yüzyılın başından bu yana asimilasyon, öncelikle sınır belirleme süreçleri ve buna bağlı olarak göçmenlerin çok farklı gruplara uyumu hakkındaki teorileri tartışmak için kullanılmaktadır. Buna örnek olarak, 20. yüzyılın sonlarında ABD’de parçalı asimilasyon (*segmented assimilation*) gözlemlenmiştir. Bu terim, büyük şehirlerin sosyo-ekonomik açıdan marjinalleşmiş bölgelerinde, bazı göçmenlerin konut ve işgücü piyasasından dışlanan gruplara uyum sağladığı anlamına gelmektedir. Buna karşılık, (üst) orta sınıftan gelen göçmenler kendilerini maddi ve statü açısından başarılı orta kesimden (*mainstreams*) olanlara doğru yönlendirmektedir (Portes ve Zhou 1993).

Genel olarak, asimilasyon konseptinin anlamı son derece tartışmaya açıktır. Asimilasyonun akademik diskurlarda (*concept of analysis*) çoğu zaman, kamusal tartışmalardan ve politik kavramlardan (*concept of practice*) farklı bir anlam kazanması dikkat çekicidir. Bir analiz kavramı olarak asimilasyona örnek olarak yukarıda sözü edilen bölünmüş asimilasyon (*segmented assimilation*) kavramı verilebilir. Pratiğe yönelik kavram (*concept of practice*) anlamında asimilasyon, göçmenlerin kültürel olarak homojen olduğu varsayılan çoğunluğa tek taraflı olarak uyum sağlamaya zorlanması olarak anlaşılmaktadır.

3. Göç Araştırmalarında Analogiler ve Mekanizmalar

Beşeri bilimlerdeki göç araştırmaları bazen doğa biliminin yaklaşımlarından esinlenir. Doğa bilimleri perspektifinden bakıldığında, göç & mobilite süreçleri ve bunların mekanizmaları ön plana çıkar. Göç, belirli sonuçları mümkün kılan bir katalizör ya da tam tersine rahatsız edici bir faktör olarak görülür. Beşeri bilimler perspektifinden bakıldığında ise, daha çok insanın yer değiştirmesi ve hareketi ile tetiklenen sosyal süreçler söz konusudur.

Özellikle göçü yansıtmaları amaçlanan kavramlar için doğa bilimlerindeki terim ve metaforların beşeri bilimlere uyarlanması dikkat çekicidir. Bu etkiler genellikle benzetme “*Analogien*” biçiminde ortaya çıkar. Bunlar arasında aşağıdaki gözlemler yer alır:

Göç, doğa bilimleri açısından bakıldığında, dengenin kurulmasıyla sonuçlanabilecek “nakliye süreçleri” olarak anlaşılabilir. Dengeye ilişkin düşünceler, erken dönem coğrafi ve demografik göç araştırmalarında çok önceden yer bulmuştur. Sir Ernest G. Ravenstein “*Laws of Migration*” adlı eserinde göç süreçlerini iki yönlü olarak kavramlaştırmıştır: Her göç, geri dönüşlerle, yani ters yöne doğru ilerleyen hareketlerle de karakterize edilir (Ravenstein 1889). Bununla birlikte, beşeri bilimlerde ortak bir göç teorisi yoktur, sadece kısmi teoriler vardır. Bu nedenle mekanizmalara odaklanmak yararlı olacaktır: Bu bakış açısına göre göç, köken ve varış yerleri arasında etkili olan itici faktörlerin (örn. kariyer geliştirme fırsatlarının eksikliği) ve çekici faktörlerin (örn. işgücü alımı) bir sonucudur. İtme ve çekme faktörleri (*Push & Pull-Faktoren*) veya bunlara dayalı modeller, genellikle başka modellerle desteklenen veya değiştirilen (Örneğin; *New Economics of Labour Migration*) nispeten gönüllü göç; öncelikle değerli kaynakları (Örneğin; gelir, düşünce özgürlüğü) optimize etmeye yönelik bireysel bir karar olarak değil, aile birlikleri gibi grupların kolektif bir kararı olduğu şeklinde görülür. Bu bağlamda çiftçi aileler geçimlerini güvence altına almak için mevsimlik mobilite yoluyla ek gelir elde etmeye çalışırlar. Dolayısıyla kırsal bölgelerdeki göç, hasat ve gelir kayıplarına karşı bir tür gayri resmi sigorta olarak da görülebilir (Stark ve Bloom 1985).

Demografik ve coğrafi göç modelleri genellikle fiziğe dayanır. Bu, Issac Newton’un fiziksel yerçekimi yasasının (*physikalische Gravitationsgesetz*), insanın yer değişim hareketlerini açıklamak için bir analogi şeklinde kullanıldığı, göçün “yerçekimi modeli” (*gravity model*) için de geçerlidir. Bilimsel yerçekimi yasası, tüm cisimlerin kütleleri nedeniyle birbirlerine karşı çekici bir güç uyguladığını belirtir. Benzer şekilde, basit bir sosyal bilim yerçekimi modelinde göç, “kütle” ile “mesafe” arasındaki ilişki, yani bir yandan köken ve varış yerindeki nüfus sayısı ile diğer yandan köken ve varış yeri arasındaki mesafe olarak tanımlanır (Stewart 1948). Her ne kadar bu model basit versiyonuyla, örneğin siyasi ve ekonomik faktörleri içermediği için göç hacmini tam olarak içermese de göç sistemi teorileri üzerine daha ayrıntılı düşüncelere ilham vermiştir (Kritz vd. 1992). Göç sistemleri ile ilgili teoriler, köken, transit ve hedef bölgeleri, göç ağları (örneğin, işe alım ajansları ve hedef devletlerarasındaki etkileşim) ve göçmen ağları (örneğin, aile veya köken topluluk bağları) gibi altyapılar aracılığıyla faaliyet gösteren etkileşimli bileşenler olarak tanımlar.

Bir yanda doğa bilimleri, diğer yanda beşeri bilimler arasında salt analogiler kurmanın ötesinde, göçü destekleyen veya engelleyen mekanizmaları belirlemek gerekir. Sosyal mekanizmalara odaklanmanın avantajı, göçün bir süreç olarak anlaşılmasıdır. Beşeri bilimler perspektifinden bakıldığında,

burada çok farklı sosyal mekanizmalar iş başında olabilir, örneğin bölgeye veya vatandaşlığa erişim açısından sosyal dışlama ve belgesiz göçmenlerin sömürülmesi gibi. Sosyal sömürüye karşı koyan mekanizmalardan biri de fırsat birikimi, yani göçmenlerin ağlar aracılığıyla birbirlerine iş bulması ve böylece tarım veya konaklama endüstrisi gibi sektörlerde niş alanları işgal etmesidir. Ayrıca hiyerarşi de önemli bir mekanizmadır; örneğin belirli ülkelerden gelenler ülkeye vizesiz girebilirken, diğer ülkelerden gelenler girememektedir (Faist 2022).

4. Göçmen Kökenli bir Toplum için Karşılaşılan Zorluklar

Alman ve Avrupa toplumunun ayrılmaz bir parçası olan göç, sosyal değişimin ana nedeni değildir, ancak günümüzdeki sosyal dönüşümü yansıtır. Bu nedenle bazı bakış açılarının mobilite kavramını merkeze yerleştirmesi şaşırtıcı değildir. Sosyal ilişkilerin akışkanlığını kavrayabilmek için, var olan devlet anlayışının (*Container des Staats*) çok ötesine uzanan yeni bir sosyal bilime ihtiyaç olduğu ileri sürülmektedir (Urry 2000). Mobilite dönüşü (*mobility turn*) veya mobilite paradigması (*mobilities paradigm*) gibi terimler ortaklıkta dolaşmaktadır (Cresswell 2006). Bu yaklaşımlar bir ölçüde, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından 150 yıl önce “Komünist Parti Manifestosu”nda (1848) formüle edilen endüstriyel-kapitalist devrim tanımını açıklamaktadır: “Tüm katı, paslı ilişkiler, zamanın yücelttiği düşünceler ve görüşlerle birlikte çözülecek, yeni kurulanların hepsi kemikleşmeden eskimiş olacak. Görkemli ve durağan olan her şey buharlaşacak, kutsal olan her şeye saygısızlık edilecek ve insanlar nihayet yaşamdaki yerlerine ve karşılıklı ilişkilerine sağduyu sahibi gözlerle bakmak zorunda kalacaklardır.” (Marx ve Engels 2018)

Gerçekten de modern iletişim ve ulaşım araçları mekânsal mesafeleri zaman açısından küçültmüştür. Son 200 yılda zaman ve mekânda bir sıkışma (*“time-space compression”*) gözlemlenmiştir. Ancak, mobilite sadece bu sıkıştırmanın bir sonucu olarak görülemez. Daha ziyade, hâkim yer-zaman ilişkilerini şekillendirenler öncelikle devletler ve aynı zamanda göçmenlerdir (Giddens 1991). Böylece bunlar sosyal olarak oluşturulurlar ve yapılar –fırsatlar ve kısıtlamalar– olarak ilgili kişilerin yaşam koşulları üzerine tekrardan etki ederler. Sosyal mekân ve zamanın bu şekilde organizasyonu, dünyanın haritalar aracılığıyla coğrafi olarak temsil edilmesinden GPS gibi elektronik navigasyon sistemlerine ve zaman dilimlerinin standartlaştırılmasından, emeğin sosyo-mekânsal mesafedeki dağılımında olduğu gibi zamansal süreçlerin algoritmalar tarafından şekillendirilmesine kadar uzandığı görülür.

Dijitalleşme, göçmenlerin bazı durumlarda daha iyi planlama yapabilmesi ve yolculuğun daha hesaplanabilir bir risk olarak algılanması sonucunu doğurur. Devlet sınır kontrolleri de akıllı sınırlar (*smart borders*) gibi yöntemlerle dijitalleşmenin avantajlarını kullanmaktadır.

Gerçi mobilite araştırmaları perspektifinden yapılan rota değişikliği, göçün ve daha genel olarak mekânsal mobilitenin her yerde var olduğunu göstermektedir. Ancak tüm sosyal ilişkiler akışkan değildir; sonuçta göç ağları, devlet göç kontrolleri, köken, transit ve varış ülkelerindeki katılımlara erişimi düzenleyen yasal normlar ve grupların bir arada yaşamasını etkileyen diğer sosyal normlar gibi nispeten stabil altyapılar vardır. Bu bakımdan, bir yanda insanların yerleşik oluşu ve kemikleşmiş normlar, diğer yanda göç ve akışkan sosyal ilişkilerin yan yana konulması yanıltıcıdır. Bu nedenle göç, hangi bağlamlarda yerel adaptasyon veya siyasi eylemin yanı sıra insanların yaşam koşullarına yönelik çeşitli seçeneklerden biri olarak ortaya çıkmış ve aynı zamanda kamusal bir sorun olarak tematize edilmiştir, sorusu sorulmalıdır. Göçü teşvik eden unsurun 19. yüzyılda sanayileşme ve kentleşme gibi sosyal dönüşümler olduğu açıktır.

Doğa bilimleri, insan göçünün diğer canlılarla karşılaştırmalı olarak incelenmesi sayesinde ortaya çıkan büyük potansiyellere dikkati çeker. Söz gelimi, insansı maymun grupları üzerine zooloji ve evrimsel antropolojide yapılan sonuçlardan elde edilen bulgular, sosyal öğrenme için göçün önemini ortaya koyan ipuçları verir. Sürekli olarak diğer gruplardan “ayrılmış” yeni üyeler kabul ettiği kanıtlanan maymun grupları, daha fazla izolasyon içinde yaşayan diğer gruplara kıyasla çok daha fazla sosyal ve mekanik beceriye sahiptir (Moore 2013). Bu sonuç, insan davranışına ilişkin gelecekteki araştırmalar için önemli bilgiler sunar.

Bu arka planın ışığında, aşağıdaki bölüm gelecekteki araştırma ve politika yapımı için sorular ortaya koyan dört alana odaklanır: Göçün kapsamı; şiddet ve kaçış; ulus ötesi sosyal soru ve iklim değişikliği ve göç.⁴

Bakış Açısı 1: Göç Çağında mı Yaşıyoruz?

Prensip olarak, insanların yaşam koşullarını iyileştirmek için üç seçeneği vardır. Birincisi, ikamet ettikleri yeri yani ülkeyi terk etmeyi (*Exit*) ve dolaşısıyla göç etmeyi seçebilirler. Bazı insanlar her ne kadar diğer şeylerin yanı

4 Dijitalleştirme hakkında bilgi için makalenin orijinal uzun versiyonuna bakın Faist et al. (2022; FN 1).

sıra mali kaynak gerektirse de, bunu en basit çözüm olarak görebilmektedir. Bu nedenle, çıkışın (*Exit*) gelir açısından oldukça seçici olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, ulus ötesi işgücü göçmenleri küresel gelir dağılımının en üst yüzde 20'sinde yer almaktadır (Korzeniewicz ve Moran 2009). İkincisi, siyasi reformlar seçeneği vardır. Kolektif düzeyde, bir refah devletinin oluşturulması bunun bir örneğidir. Refah devletleri, insanların katılım için maddi ihtiyaçlarını güvence altına alır. Tarihsel olarak, refah devletleri Avrupa'da 19. yüzyılın sonunda sosyal soruya ve dolayısıyla sermaye ve emek arasındaki çatışmaya yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, bireysel düzeyde mesleki eğitime veya akademik öğretime yatırım yapmak gibi, yerel adaptasyon seçenekleri mümkündür. Bu da genellikle yıllar süren bir çaba gerektirdiğinden, olumlu yönler ancak gecikmeli olarak ortaya çıkar. İlk seçeneğin aksine, ikinci ve üçüncü seçenekleri tercih eden kişiler göç ederek değil, kendi ülkelerinde siyasi faaliyetlerde bulunarak, yani yaşanılan yerde yatırımlar yaparak durumlarını iyileştirmeye çalışırlar.

Sınır ötesi göç için maddi istekler bugün, bir buçuk asır öncesine kıyasla daha da artmış görünmektedir. 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru, küresel gelir dağılımı bugünkünden daha az eşitsiz bir durumdaydı. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki işçilerin geliri dünyanın diğer bölgelerine göre iki kat daha yüksekti, yani 2:1. 1990'lara gelindiğinde bu oran 10:1'e yükselmmişti. Maddi açıdan bakıldığında, içinde bulunulan dönem son 200 yılın en eşitsiz dönemlerinden biridir (Piketty 2014). Ancak, 19. yüzyılın sonuna kıyasla, Marx'ın, sermaye sahipleri ile bağımlı çalışanlar arasındaki ilişki olarak tanımladığı "sınıf"a göreceli olarak, bir kişinin yaşadığı ülke, yaşam koşulları açısından daha önemli hale gelmiştir. Buradan yola çıkan ekonomist Branko Milanovic, sınıf yerine vatandaşlığın, yaşam koşullarının belirleyici göstergesi haline geldiği sonucuna varır (Milanovic 2016). Bununla birlikte, vatandaşlığın yani ikamet edilen ülkenin artan önemi, basitçe sınıfın daha az önemli hale geldiği sonucunu çıkarmaz. Aksine, sınıfın yanında vatandaşlığın da artık yaşam koşullarını belirlemede belirleyici bir faktör haline geldiği söylenebilir. Buna ek olarak, genel bir değerlendirme için "ırklaştırma" ve cinsiyet gibi diğer faktörlerin de dikkate alınması gerekecektir.

İkamet edilen ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek ve başka yani ek bir vatandaşlık edinmek için yapılan göçün kitlesel bir olgu haline gelmediği, küresel göç oranından da görülmektedir. Gerçi geçtiğimiz 60 yıl boyunca göç oranı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ancak uluslararası göçmenlerin dünyanın toplam nüfusu içindeki oranı çok yavaş bir artış göstererek yüzde 2'den (1960) yüzde 3,6'ya (2023; IOM 2024) yükselmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, başka bir ülkeye yerleşme olarak göçe karşın iki alternatif daha vardır. Birincisi ikamet edilen ülke içindeki göç, sınır ötesi göçe bir alternatiftir.

Dünya genelinde iç göç, ulus ötesi göçün üç katı kadardır (UNHCR 2023). İç göçmenler arasında, küresel göçün yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan ülke içinde yerinden edilmiş kişiler de yer almaktadır. İkincisi mevsimlik mobilite ve döngüsel göç (*zirkuläre Migration*) gibi başka bir ülkeye yerleşme yoluyla gerçekleşen uzun süreli göçe alternatifler de vardır.

Göç oranını nispeten düşük tutan ve sınır ötesi göçü zorlaştıran üç faktör vardır: Mekânsal hareketsizliği destekleyen ilk faktör mutlak yoksulluktur. Bu durumda ne ulus ötesi göç ne de siyasi eylem olası seçeneklerdir. Mutlak yoksulluk her açıdan eylem seçeneklerini sınırlar. Bu durum, dünya nüfusunun en alttaki onda birlik kesimi için geçerlidir. Şu anda yaklaşık 712 milyon insan, yani insanlığın yaklaşık yüzde 9'u, günde 2,15 ABD dolarının altında bir gelir olarak tanımlanan mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır (Dünya Bankası 2022). Bu gözlem, dünya nüfusunun önemli bir kısmının neden hiç göç etmediğini, etse bile neden sadece kısa mesafelerde göç ettiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bütün mültecilerin yaklaşık beşte dördünün (ilk olarak) köken ülkelerinde veya komşu ülkelerde sığınacak bir yer bulması şaşırtıcı değildir. Kısacası, yoksul insanlar nadiren sınır ötesine göç ederler ve yoksulluk göçün ana nedeni değildir. Aksine, söz konusu kişilere ulus ötesi göç için daha fazla kaynak sağlayan, ikamet ettikleri ülkedeki yaşam koşullarının daha iyiye gitmiş olmasıdır. Aynı zamanda yaşam koşulları iyiye doğru gittikçe, insanların başka bir ülkeye göç ederek daha da iyi yaşam koşullarına ulaşabileceklerine dair beklentileri de artmaktadır (Faist 2000).

İkincisi, gerekli maddi ve sosyal donanım (Ressourcen) sahip olanlar için bile ulus ötesi mobilitenin önünde engeller bulunmaktadır. Sosyal sermaye; örneğin *destek ağlarına erişim* ve kültürel sermaye; *dil becerileri ve eğitim kalifikasyonları* biçiminde çoğu zaman yerel olarak spesifik ve bölgeye özgüdür, bunların sınır ötesine transferinde de zorluklarla karşı karşıya kalınır. Bu durum nedeniyle, matematikte olduğu gibi belirli bir bilgi bile çoğu zaman evrensel olsa da, transferle ilgili sorunlar ortaya çıkar. Sermayenin yerel bağları, eğitim veya mesleki gibi kalifikasyonların transferinde de açıkça görülür. Görevlendirilen işçiler, çok uluslu şirketlerdeki yöneticiler, sağlık, bakım ve bilim gibi alanlardaki personel için küresel ve bölgesel pazarların ortaya çıkmasına rağmen, bunların transfer edilmesi çoğu zaman zor koşullar altında gerçekleşmektedir. Ailelerde ve küçük gruplarda karşılıklılık ilkesi, güven ve dayanışma gibi sosyal sermayenin genellikle ilk olarak öncülük eden göçmenler tarafından ortaya konması gerekmektedir. Ancak o zaman göçmen ağları gelişebilir; gidilen ülkede eğitim, barınma, iş, çocuk bakımı ve hasta bakımı gibi olanaklara erişimin önü açılabilir.

Üçüncü olarak, göçün devlet kontrolü son 200 yılda daha etkili hale

gelmiş ve daha güçlü bir şekilde devlet sınırlarının ötesine, köken ve transit bölgelere kaymıştır. Artık sadece Almanya gibi göç alan ülkelerin sınırlarında değil, Libya veya Tunus gibi transit ülkelerde de kontroller vardır. Bu durum göçmenlerin devlet sınırlarını geçmesini daha da zorlaştırmıştır. Daha 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'dan ABD ve Avustralya gibi "beyaz yerleşimci kolonilerine" gerçekleşen kitlesel göçler hızla artan nüfusun bir kısmının ihraç edilmesini mümkün kıldı. Göç kontrolleri bugün olduğu kadar etkili değildi. Küresel Güney'den küresel Kuzey'e geçmek isteyen 21. yüzyılın başındaki potansiyel göçmenler için seçenekler, kontrollerin sıkılaştırılması ve dışsallaştırılması, yani köken ve transit ülkelere devredilmesi nedeniyle çok daha sınırlı hale gelmiştir.

Eğer bu durumda, göç siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda küresel bir sorun anlamına geliyorsa, genel olarak, düşük ve zayıf büyüyen bir küresel göç oranına rağmen bugün bir "göç çağı"ndan söz etmek tamamen mümkündür (Castles ve ark. 2014). Çünkü günümüz tartışmalarının bir özelliği de göçün tıpkı çevresel yıkım ve iklim değişikliği gibi küresel bir sorun olarak algılanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, göçün artık sadece yerel veya devlet sorusu olarak değil, uluslararası ve dolayısıyla sınır ötesi bir soru olduğu yönündeki söyleminde belirleyici bir değişiklik olmuştur (Faist 2022).

Bakış Açısı 2: Kaçış Ayrasında Şiddetten Korunma?

Az da olsa ilk kez 2015'teki "mülteci krizi" ve 2022'de Ukrayna'daki savaş nedeniyle, toplam mülteci sayısı son yirmi yılda artmamıştır. 2023 yılında dünya genelinde her 100 kişiden biri mülteciydi. Sayıları 117 milyonu aşan mültecilerin arasında sığınmacılar, vatansızlar ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler de vardı (UNHCR 2023). Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi'ne (*Internal Displacement Monitoring Centre*) (IDMC) göre, 2023 yılı sonunda yaklaşık 75,9 milyon ülke içinde yerinden edilmiş kişiler bulunmaktaydı (IDMC 2024).

Mültecilerin çoğu, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (*Binnenvertriebene*) olarak köken ülkelerinde kalmakta veya komşu ülkelere kaçmaktadır. Bu da tüm mültecilerin yüzde 60 ila 80'inin kendi köken bölgelerinde koruma aradıkları anlamına gelir. Kaçış genellikle devlet oluşumu bağlamında gerçekleşir (*state formation und nation-building*), ancak aynı zamanda ekonomik ve jeopolitik çıkarlar bağlamında dış müdahaleler, iç savaşlar, devletlerin çöküşü, belirli grupların zulme uğradığı devletler içindeki şiddetli çatışmalar ve ekolojik yıkım tarafından da tetiklenir. Dolayısıyla devlet gücünün

istikrarsızlığı hem iç hem de sınır ötesi göçün nedenlerinden biridir. Bu, ilk olarak 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da, Huguenot’lara yönelik dini zulümle bağlantılı olarak kendini gösteren ve 20. yüzyılda, 1917 Ekim Devrimi ve onu takip eden savaşlarla birlikte, siyasi zulüm olarak daha da güçlü bir şekilde tartışılmaya başlanan bir “şiddetten kaçıştır” (Zolberg ve ark. 1989). Sığınma nedeni olarak devlet tarafından uygulanan takibe odaklanması, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’ne de yansır.

Eski sömürgeci güçlerin, 20. yüzyılın ortalarından itibaren dekolonizasyonun ardından ortaya çıkan yeni devletlere sıklıkla müdahale ettikleri açıktır. Son yıllarda en çok mültecinin ortaya çıktığı devletler, güç kullanımı üzerinde etkili bir devlet monopolünün bulunmadığı ve dış müdahalenin gerçekleştiği devletlerdir. Şu anda Afganistan, Güney Sudan, Eritre, Suriye ve Somali gibi ülkeler bunlar arasında yer almaktadır (Küresel Barış Endeksi 2021). Avrupa’da 1990’larda Yugoslavya’nın çöküşü sırasında yaşanan savaşların ve en son 2022’de Ukrayna’dan kaçış örneğinin kanıtladığı gibi, askeri şiddet yoluyla yerinden edilmenin izini taşımaya devam eder.

Özellikle mülteciler söz konusu olduğunda hukukun üstünlüğü ikilemi (Faist 2022) daha da görünür hale gelir. Bu da insan hakları ile egemen bir devlet arasındaki gerilim durumunda kendini gösterir. Gerçi liberal-demokratik devletler kendi topraklarına girişleri kontrol etme egemenliğine sahiptir, ancak bununla birlikte, göçmen ve mültecilerin kabulü ve her şeyden önce, ilk önce gelmiş olan göçmenlerin hakları söz konusu olduğundan, insan hakları açısından ilke olarak uluslararası anlaşmalar ve ulusal anayasalara bağlıdırlar. Aslında sığınma ya da göç etme için verilmiş hak diye bir şey yoktur. Ancak insanlar potansiyel ev sahibi devletin sınırına ulaştığında, bu devlet belirli insan hakları standartlarına uymakla yükümlüdür. Mülteciler geri gönderme yasağına (*Refolement*) tabidirler, yani hayati tehlike altında olacakları ülkelere geri gönderilemezler. Bu nedenle geri göndermeme *Non-Refoulement*, Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin temel normudur.

Buna ek olarak hedef ülkelerde insan haklarının göçmenlere genişletilmesi, bölgesel ve her şeyden önce sosyo-kültürel sınırların yaratılmasıyla, homojen olarak hayal edilen ulusal bir topluluğu kurmak için sarf edilen çabalarla prensipte çelişmektedir. Ulus-devlet perspektifinden bakıldığında, göç istenmeyen bir durumdur ve bu nedenle ciddi şekilde sınırlandırılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, sadece nispeten sıkı sınır kontrolleri ve vatandaşlığa erişimin sınırlı olması geçmişten gelen kültürel yaşam biçimini, ekonomik yaşam standardını, siyasi egemenliği ve dolayısıyla bir ulusun kendi kaderini tayin etme hakkını güvence altına alır.

Demokratik siyasi sistemlerdeki eşitlik normu, eşitsizliklerin ortaya çıkarılmasını ve skandal haline getirilmesini sağlar. Eşitlik normları bazen

eşitsizliklerin meşrulaştırılmasıyla doğrudan çelişir. İnsanların şiddet ve takip edilme zulümünden korunma hakkı buna bir örnek oluşturur. Bu hak, bazı mültecilerin “sahte sığınmacılar” veya “ekonomik mülteciler” olarak kategorize edilmesiyle ciddi şekilde sınırlandırılır.

İnsan haklarının mülteci ve göçmenler için genişletilmesine karşı direnişte genellikle göçün kültürelleştirilmesi süreci söz konusudur. Kültürleşme, göçmenlerin ve uzun zamandır yerleşik olanların kültürel açıdan homojen bloklar olduğu anlamını içermektedir. Eğer göç, göçmen kökenli toplumlar için bir tehdit olarak algılanıyorsa, daha da geniş çapta bir “güvenlikleştirme” söz edilebilir. Bu ise, diğer unsurların yanı sıra göç kontrollerinin transit ve köken ülkelere kaydırılması ve koruma arayan göçmenlerin “yasadışı” olarak etiketlenmesi anlamına gelir.

Bakış Açısı 3: Ulus Ötesi Sosyal Soru

Sosyal soruda, gruplar ve insan kategorileri arasındaki sosyal eşitsizlikler siyasi tartışma konusu haline gelir. Göç, uluslararasılaşmış sosyal soruyu iki yönden gündeme getirir. Birincisi, bugünün sosyal sorusu ulus ötesi bir olgudur. Modern toplum iletişim, ulaşım ve üretim açısından evrenseldir. Gerçi belgesiz göçmenlerin sömürülmesi gibi göç alanındaki sorunlar sınır ötesi ve küreseldir. Ancak bunların işleme alınması genellikle birkaç düzeyde gerçekleşir. Bu konular hem uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde hem de devletler arasındaki sosyal alanlarda, örneğin sivil toplum kuruluşları (STK’lar) tarafından ele alınır. Siyasi kararlar ve bağlayıcı yasal düzenlemeler genellikle devlet düzeyinde olur. Devletler bazen devlet otoritesini, örneğin Avrupa içi göçle ilgili olarak Avrupa Birliğine (AB) veya Batı Afrika’da Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi uluslar üstü kurumlara devretseler bile, göç politikasında nispeten özerk birimler olarak işlev görürler. Birçok devletin belirli politika alanlarında, mülteciler ve sığınma politikası alanındaki sözleşmeleri Cenevre Mülteci Sözleşmesi aracılığıyla onaylamaları gibi, belirli standartlara uymakla kendilerini yükümlü kıldıkları unutulmamalıdır. İkincisi, sosyal soru, göçmenlerin ve örgütlerinin köken ülkelerdeki yoksulluğu hafifletebilen veya eğitim ve sağlık masraflarını karşılayabilen mali havaleler örneğinde görüldüğü gibi sınır ötesi sosyal alanlarda aktif olarak yer almaları nedeniyle ulus ötesidir.

Ayrıca, ulus ötesi hale getirilmiş sosyal soru kavramı, göçün sosyal eşitsizliklere ilişkin siyasi tartışmaların merkezine taşınma eğilimine vurgu yapar. Bu gelişme refah paradoksunda açıkça ortaya çıkar. Refah paradoksu, bir

yandan sermaye ve mallar için sınırların açılması, diğer yandan da insanlar için sınırların siyasi olarak kapatılması arasındaki hedef çatışmasını tanımlar. Rekabetçi devlette piyasanın liberalleşmesi ve özellikle sermaye transferine ilişkin ekonomik açıklık, refah devletinde göçmenlere yönelik siyasi kapalılık ile gerilim içindedir. Sosyo-politik bir perspektiften bakıldığında, ulusal sınırların tamamen açılımı, örneğin daha yüksek sayıda göçmen işgücünün varlığı nedeniyle sermaye ve emeğin işveren birlikleri ve sendikalar içinde örgütlenmesine zarar verecektir. Bu nedenle, yeterince yüksek sayıda “ucuz ve istekli” işçiye sahip olan şirketler, sendikalarla pazarlık yapmak için bir işveren örgütüne katılmaya çok az ilgi gösterecektir. İşgücü piyasasının kurumsal yapısı birbirinden ayrışacaktır.

Göçü çevreleyen çatışmaların siyasi-ekonomik çerçevesini oluşturan refah paradoksuna ek olarak, yukarıda sözü geçen hukukun üstünlüğü paradoksu, göç süreçlerindeki sosyal eşitsizliklerin anlaşılmasında da temel bir rol oynar. Hukukun üstünlüğü paradoksunun içinde bulunduğu gerilimli ilişki şöyle oluşur: Devletler kişilerin kendi topraklarına girişine bağımsız olarak karar verir. Ancak, kişiler bir kez devlet topraklarına girdiler mi, liberal-demokratik devletler acil tıbbi tedavi hakkı gibi bazı insan haklarını tanımak zorundadır. Bu hukukun üstünlüğü paradoksu, bir yandan anayasal devlette 1960’lardan bu yana kültürel hakların giderek daha fazla tanınması, diğer yandan ulus devlette homojen bir ulusal kültür talebi arasındaki gerilimi de tanımlar. Böylece dikkatleri, kültürel çoğulculuk ile homojen ulusal kimlik fikirleri arasındaki çatışmalara çeker. Bu sonuncusu ise, yabancılar ve vatansız kişiler gibi bir yere bağlı olmayanların dışlanmasıyla sonuçlanır. Son yıllarda sosyal pozisyonlar ve yaşam standartlarının yanı sıra siyasi tartışmalar için daha önemli hale gelen şey, kültürel farklılıklar ve farklı vatandaşlık (örneğin bir kişinin vizesiz girebileceği ülke sayısı) değerleridir. Dolayısıyla refah paradoksu ve hukukun üstünlüğü paradoksunun ekonomik ve kültürel gerilim hatlarını görünür kılan sadece sağ popülizmin yükselişi değildir. Sağ popülist ve sağ milliyetçi politikalar göç politikasının kültürelleştirilmesine ve güvenlikleştirilmesine güçlü bir şekilde katkıda bulunsun da göçü ulus ötesi bir sosyal soru olarak şekillendiren, rekabetçi devlet, refah devleti, anayasal devlet ve ulus devlet gibi farklı devlet biçimlerinin temel kurumsal mantığıdır.

Göç alanında olası siyasi koalisyonlar sağ-sol kalıplarına dikey olarak ilerlemektedir. Genel olarak, rekabetçi bir devlet olarak piyasa liberalizmi ve anayasal bir devlet olarak siyasi liberalizm mantıkları hoşgörülü göç politikalarını destekleme eğilimindeyken, refah devletinde sosyal güvenlik ve ulus devlette egemenlik ve kültürel homojenlik kısıtlayıcı göçü savunmaktadır. Ancak refah devleti, bölgeye sınırlı bir erişim politikasının hakim olmasına

rağmen, yerli halk ile göçmenler arasındaki rekabeti önlemek ve işgücü piyasasındaki kurumsal düzenlemeleri sürdürmek için eşit sosyal hakların tüm çalışanlara uygulanması gerektiği konusunda kararsızdır. Göç politikasının hedefleri benzer olsa da, göç alanında kalıcı siyasi koalisyonlar oluşmamaktadır: Rekabetçi devlet pozisyonlarını savunanlar, anayasal devlette çok kültürlülük ilkelerini destekleyenlerle mutlaka koalisyon oluşturmazlar. Refah devletinden yana olanlar da hâlihazırda yerleşmiş olan göçmenlerin dışlanmasını savunan milliyetçi görüşlerle aynı çizgide olmak zorunda değildir.

Bakış Açısı 4: İklim Değişikliği Nedeniyle Kitlesele Göç mü?

İklim değişikliği ve çevresel bozulma, akademik ve kamusal tartışmalarda göçün nedenleri olarak sıklıkla tartışılmaktadır. Alarm senaryoları ise tartışmaların yönünü belirlemektedir. Tahminler, küresel Güney ülkelerinde yerinden edilecek ve önümüzdeki yıllarda küresel Kuzey'e göç etme olasılığı olan 200 milyon ila 1,2 milyar "çevresel mülteci" (Myers ve Kent 1995) veya "iklim mülteci" (Christian Aid 2007) rakamlarına işaret etmektedir. Aslında, mevcut veriler devlet içi göç dalgalarının kapsamı ve doğal afetler, balıkların aşırı derecede avlanması biyolojik çeşitlilik kaybı, çöllerin yaygınlaşması, su kıtlığı, toprağın tuzlanması, ormanın yok edilmesi, hava kirliliği ve toprak erozyonu arasında bir korelasyon olduğuna işaret etmektedir (IDMC 2024). Ve diğer yandan da sivil şiddet patlamaları, örneğin, "El Niño Southern Oscillation" değişimlerle yakından bağlantılıdır. Şiddetli çatışmaların patlak verme olasılığı El Niño yıllarında La Niña yıllarına kıyasla iki katına çıkmaktadır (Hsiang ve ark. 2011).

Ancak bununla birlikte, iklim değişikliği ve göç arasında basit bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır. Göç ve kaçış genellikle çok nedenli süreçlerdir; kötüleşen çevresel koşullar, ekonomik krizler, siyasi zulüm ve umut eksikliği ile etkileşim halindedir (McLeman vd. 2016). İklim sisteminin, sınır ötesi kitlesele göçün daha olası hale gelebileceği belirli devrilme noktalarına ne zaman ulaşacağı belirsizdir (Chi Xu 2020). İklim krizinin bir yandan daha fazla diğer yandan da daha az göçe yol açabileceği de unutulmamalıdır. Özellikle yoksul insanlar genellikle göç için gerekli kaynaklara sahip değildir ve yaşadıkları yerde kalmak zorundadırlar. Burada kapana kısılmış gruplar söz konusudur (trapped populations).

Bununla bağlantılı olarak, iklim yıkımı çerçevesinde kategorizasyon sorunu gündeme gelir: Bu da iklim değişikliği nedeniyle yaşanan zorunlu

göçün sığınma hakkı doğurup doğurmayacağı konusunda bir anlaşmazlığa yol açar. Bir görüşe göre yeni bir hukuki kategori olarak “iklim mültecileri”, özellikle Avrupa ülkelerinin tarihsel olarak çok yüksek CO2 emisyonları nedeniyle sahip oldukları sorumluluğu yerine getirmiş olacaktı (Bierman ve Boas 2008). BM mülteci örgütü UNHCR, mülteci statüsünün aktif kovuştur-maya tabi tutulma şartına bağlı olmasını eleştirmektedir. Ayrıca, hukuken “iklim mültecisi” statüsünün tanınması, hedef ülkelerin mülteci kabul etme konusundaki zaten düşük olan istekliliğini daha da azaltacaktır.

1980’ler ve 1990’larda iklim değişikliği ve göç üzerine yapılan ilk nesil araştırmalar, insanların ekolojik değişim karşısında uyum sağlama becerileri olduğunu çok az tahmin etmişti. İnsanların savunmasızlığını (*vulnerability*) vurgulamış bireyler, gruplar ve kuruluşlar için mevcut seçenekleri yeterince dikkate almadan, çevresel yıkım nedeniyle artan bir göç oranı sonucu çıkar-mıştı. Buna karşılık, 2000’li yıllardaki ikinci nesil araştırmalar, iklim de-ğişikliğine başarılı bir şekilde uyum sağlayan göçmenlerin belirli bir davranış biçimine odaklanır. Bu noktada göçü aktif bir uyum stratejisi olarak anla-yabilmek için de son yıllarda *dirençlilik konsepti* (*Resilienz*) kullanıldı (IPCC 2018). Ne var ki, bu bakış açısı çoğu zaman gerçekçi olmayan beklentilerle bir arada ilerledi. Göç, iklim değişikliği ve çevresel bozulmaya uyum sağlamak için apar topar bir çözüm olarak sunuldu. Örneğin, yurtdışındaki göçmen-lerin anavatanındaki aile üyelerine yaptıkları mali havalelerin iklim de-ğişikliğine uyum sağlama açısından önemli bir strateji olduğu belirtildi (Kaczan ve Orgill-Meyer 2020). İşçi dövizlerinin büyük bir kısmı anavatanındaki eğitim ve sağlık masraflarını karşılamak için kullanıldı. Ancak bu bakış açısı niha-yetinde yetersiz kaldı; çünkü mevcut özel girişimlere işaret ederek etkile-nenlerin davranış seçeneklerine odaklanmak, devletlerin sosyal politikalar için daha az para harcamasına neden oldu. Böylece kamu yararına yönelik sorumluluklarından kaçmış oldular.

Genel olarak, iklim yıkımıyla bağlantılı göçün uzun vadede duvarlar ve sınır çitleriyle durdurulamayacağı çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özel-likle orta sınıfın kendileri ve çocukları için güvenli bir gelecek olarak gör-dükler Batı Avrupa’da, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki otuz yılda refah devletinin altın çağına “dönüş” vaadi de gelecekte karşılaşılabilecek zorlukları unutturur. Sağcı popülistler kapalı sınırlar yoluyla izolasyonun, işsizlik ve konut sıkıntısı gibi “sosyal sorunlar” üzerinde kontrol sağlayacağını vaat eder. Basit sloganlarla da dünyanın temel kötülüklerinin çoğu için göçmen-leri bir projeksiyon yüzeyi olarak kullanırlar.

5. Nullius in verba: Göç ve Kaçışa Yeni Yaklaşımlar

Eğer tüm insanların bir göç geçmişi olduğu varsayımı geçerliyse ve hatta göç geçmişi olan bir toplumdaki söz edilebiliyorsa, bunun sınır ötesi mobilite tartışması açısından sonuçları olacaktır. Genellikle, ulus-devlet perspektifinden bakıldığında göç, ulusal sınırlara yönelik bir meydan okuma olarak düşünülür. Bir başka bakış açısı ise, göç ve kaçışı ulusal sınırların ötesinde, örneğin aileler, örgütler, dini cemaatler ve aynı zamanda devlet, uluslararası ve AB gibi uluslar üstü aktörler tarafından şekillendirilen ulus ötesi sosyal alanlarda da var olan bağlantılar çerçevesinde bir konsept haline getirmektedir. Bu da göç ve kaçışın sadece veya öncelikle devlet perspektifiyle değil, aynı zamanda göçmenler tarafından da değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Buradan iki zorluk ortaya çıkar:

Birincisi, bu gözlem kapalı ya da açık sınırlar politikası ile ilgili soruları gündeme getirir. Temel savlardan biri, kimin üye olabileceğini belirlemenin her bağımsız devletin kendi hakkı olduğudur. Böyle bir iddia, ilgili vatandaşların ikamet ettikleri topraklara yasal ve ayrıcalıklı olarak sahibi oldukları varsayımı içerir (Di Cesare 2021). Eğer tüm insanlar göçmenlerin soyundan geliyorsa, bir bölgeye sahip olma iddiası hangi temele dayanır, sorusu ortaya çıkar.

İkincisi, göçmenlerin geliş ve kültürel olarak çoğulcu toplumlarda birlikte yaşamaya ilişkin, hangi normların herkes için belirlenmiş sayılabileceği ve hangilerinin yeni üyeler geldiğinde pazarlık konusu yapılabilir sorusu ortaya çıkar. Siyasi hukuk açısından liberal-demokratik sistemler olarak örgütlenmiş olan göçmen kökenli toplumlar, göç edenlerden demokratik hükümet biçimine aktif olarak bağlı kalmaları şartını koşar. Bu durum, örneğin vatandaşlığa kabul gibi şartlarda da kendini gösterir.

Sonuç olarak, önceki değerlendirmelerin çoğu, tek bir elden idare edilen bir siyasi otorite olarak devletin varlığını varsayar. Bu birliğe, kabul, varış ve üyelikle ilgili yasal karar verme yetkisi tanınır. Ancak Hannah Arendt, “Biz Mülteciler” adlı makalesinde, 1940’ların başlarında vatansızlık örneğini kullanarak şu çelişkiye dikkat çeker: Bu zamanda bir devletler sisteminde (Arendt, 2018 [1943]), “mülteci krizi” olarak adlandırılan durumla başa çıkmanın normatif ve siyasi koordinatları çelişkilidir. Bir yandan, modern devletler insan haklarının hayata geçirilmesinin önünde bir engeldir, çünkü ulus devletler olarak, insanların dahil edilmesine ve dışlanmasına karar verme yetkisine sahiptirler ve böylece ilk etapta vatansızlığı yaratırlar. Öte yandan, şu anda anayasal devletler olarak insan haklarının gerçekleştirilmesini sağlayan ve böylece vatansızlığı önleyebilen de devletlerdir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. 2018 *Biz mülteciler*. İngilizceden Elke Geisel tarafından çevrilmiştir. Stuttgart: Reclam. Orijinal versiyon: *We Refugees. Menorah Journal*, 1943.
- Bierman, Frank ve Boas, Ingrid. İklim Mültecilerinin Korunması: Küresel Bir Protokol İçin Durum. *Çevre: Sürdürülebilir Kalkınma için Bilim ve Politika* (Kasım-Aralık 2008): 9–16.
- Braidotti, Rosi. Posthuman, all too human: Towards a new process ontology. *Theory, Culture & Society* 23, no. 7–8 (Aralık 2006): 197–208. <https://doi.org/10.1177/0263276406060923>
- Castles, Stephen, Hein de Haas ve Mark Miller. *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*. 5. baskı. Basingstoke ve New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Chi Xu, Timothy A. Kohler, Timothy M. Lenton, Jens-Christian Svenning ve Marten Scheffer. “Future of the human climate niche.” *PNAS* 117, no. 21 (Mayıs 2020): 11350–11355.
- Christian Aid. “İnsan Gelgiti: Gerçek Göç Krizi. Bir Christian Aid Raporu,” Londra: Christian Aid, 2007, <https://reliefweb.int/report/colombia/human-tide-real-migration-crisis-christian-aid-report>
- Cresswell, Tim. *Hareket Halinde: Modern Batı Dünyasında Hareketlilik*. Londra: Routledge, 2006.
- Czaika, Mathias ve Hein de Haas. “Göçün Küreselleşmesi: Dünya Daha Göçmen mi Oldu?” *International Migration Review* 48, no. 2 (2014): 263–323.
- Di Cesare, Donatella. *Göç Felsefesi*. İtalyanca’dan Daniel Creutz tarafından çevrilmiştir. Berlin: Matthes & Seitz, 2021.
- Elrick, Jennifer ve Luisa Schwartzman. İstatistiksel Kategoriden Sosyal Kategoriye: Almanya’da Örgütlü Siyaset ve “Göçmenlik Geçmişi Olan Kişilerin” Resmi Kategorizasyonları. *Etnik ve Irksal Çalışmalar* 38(9) (2015): 1539–1556
- Ezli, Özkan, Andreas Langenohl, Valentin Rauer, Claudia Marion Voigtmann (eds.). “Asimilasyon ve Çeşitlilik Arasında Entegrasyon Tartışması. Teori, sanat ve toplumda sınırlar çizmek.” Bielefeld: transcript, 2013. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839418888>
- Faist, Thomas. Çıkış. İnsanlar neden yola çıkar? 21’inci yüzyılda küresel göç. Münih: C.H. Beck, 2022.
- Faist, Thomas. *Uluslararası Göç ve Ulusötesi Sosyal Alanların Hacmi ve Dinamikleri*. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press, 2000.
- Federal Cumhurbaşkanı. “Türk-Alman İşe Alım Anlaşmasının 60. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen tören.” Konuşma, Berlin, 5 Ekim 2021, https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2021/10/211005-Festakt-Tuerkische-Gemeinde-Tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=2

- Giddens, Anthony. *Modernlik ve Öz-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Hadenius, Axel ve Lauri Karvonen. "Devlet içi Çatışmalarda Entegrasyon Paradoksu." *Journal of Theoretical Politics* 13 no. 1 (2001): 35–51.
- Hatton, Timothy und Jeffrey G. Williamson. *The Age of Mass Migration: Causes and Economic Impacts*. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press, 1998.
- Hollifield, James F. *Göçmenler, Piyasalar ve Devletler: Savaş Sonrası Avrupa'nın Ekonomi Politikası*. Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Holst, Elke, Andrea Schäfer ve Mechtild Schrooten. "Cinsiyet ve İşçi Dövizleri: Almanya'dan Bulgular." *Feminist Economics* 18 no. 2 (2012): 201–229.
- Hsiang, Solomon M., Kyle C. Meng ve Mark A. Crane. "Sivil Çatışmalar Küresel İklimle İlişkilidir." *Nature* 476 (2011): 438–441.
- IDMC (Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi). 2024. *Ülke İçinde Yerinden Edilme Küresel Raporu 2024*. <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf>
- IOM (Uluslararası Göç Örgütü). 2024. *Dünya Göç Raporu 2024*. Genf: IOM. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>
- IPCC (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli). 2018. *Küresel Isınma 1.5°C*. Genf: IPCC. <https://www.ipcc.ch/sr15/>
- Kaczan, David J. ve Jennifer Orgill-Meyer. "İklim değişikliğinin göç üzerindeki etkisi: Son ampirik görüşlerin bir sentezi." *Climatic Change* 158 no. 3 (2020): 281–300.
- Korzeniewicz, Roberto P. ve Thomas P. Moran. *Unveiling Inequality: A World-Historical Perspective*. New York: Russell Sage Foundation, 2009.
- Koselleck, Reinhart. *Reform ve Devrim Arasında Prusya. General Land Law, Administration and Social Movement from 1791–1848*. Stuttgart: Klett-Cotta, Stuttgart, 1987.
- Kritz, Mary M., Lin Lean Lim und Hania Zlotnik (Hg.). *Uluslararası Göç Sistemleri. Küresel Bir Yaklaşım*. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press, 1992.
- Küresel Barış Endeksi. *Karmaşık Bir Dünyada Barışı Ölçmek*. Sidney: Ekonomi ve Barış Enstitüsü, 2021. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf>
- Manning, Patrick ve Stefanie Trimmer. *Dünya Tarihinde Göç*. Dritte Auflage. Londra: Routledge, 2020.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels [1848]. *Manifest der Kommunistischen Partei*. Stuttgart: Reclam, 2018.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino ve J. Edward Taylor. *Hareket Halindeki Dünyalar: Milenyumun Sonunda*

- Uluslararası Göçü Anlamak*. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press, 1998.
- Mayblin, Lucy ve Joe Turner. *Göç Çalışmaları ve Sömürgecilik*. Cambridge: Polity, 2021.
- McKeown, Adam M. "Global Migration, 1846–1940." *Journal of World History* 15 no. 2 (2004): S. 155–89.
- McLeman, Robert, Jeanette Schade und Thomas Faist (Hg.). *Çevresel Göç ve Sosyal Eşitsizlikler*. Dordrecht: Springer, 2016.
- Milanovic, Branko. *Global Inequality: Küreselleşme Çağı için Yeni Bir Yaklaşım*. Cambridge, Massachusetts: Harvard Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Moore, Richard. Şempanzelerde sosyal öğrenme ve öğretme. *Biology & Philosophy* 28 (2013): 879–901.
- Myers, Norman ve Jennifer Kent. *Çevresel Göç, Küresel Arenada Ortaya Çıkan Bir Kriz*. Washington, DC: İklim Enstitüsü, 1995.
- Piketty, Thomas. *Yirmi Birinci Yüzyılda Sermaye*. Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Portes, Alejandro ve Minh Zhou. "Yeni İkinci Nesil: Bölünmüş Asimilasyon ve Variantları." *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 530 no. 1 (1993): 74–96.
- Ravenstein, Sir Ernest George. The Laws of Migration (Göç Yasaları). *Journal of the Royal Statistical Society* 52 no. 2 (Haziran 1889): 241–305.
- Schmidt, Kerstin. "Forms and Categorisations of Migration." Thomas Faist (ed.), *Göç Sosyolojisi. Bir Sistematik Giriş*, 55–72. Berlin: de Gruyter/Oldenbourg, 2020.
- Stark, Oded ve D.E. Bloom. "İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi." *The American Economic Review* 75 no. 2 (1985): 173–178.
- Stewart, John Quincy. "Demografik Çekim: Kanıt ve Uygulama." *Sosyometri* 11 (1948): 31–58.
- The World Bank Group. 2022. *World Bank, Poverty and Inequality Platform*. <https://pip.worldbank.org/home>
- UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği). 2023. *Küresel Eğilimler. 2023'te Zorla Yerinden Edilme*. Kopenhag: UNHCR. <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2023>
- Urry, John. *Mobiliteler*. Cambridge, Birleşik Krallık: Polity Press, 2007.
- Urry, John. *Toplumların Ötesinde Sosyoloji: Yirmi Birinci Yüzyıl için Hareketlilikler*. Londra: Routledge, 2000.
- Van Hear, Nicholas, Rebecca Brubaker ve Thais Bessa. "İnsani Kalkınma için Hareketliliği Yönetmek: Karma Göçün Artan Önemi." Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporları, Araştırma Belgesi no. 20 (2009).

Thomas Faist

Zolberg, Aristide R., Astri Suhrke and Sergio Aguayo. *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York: Cambridge University Press, 1989.